

Милена Мартиновић

Народни музеј Црне Горе

e-mail: 65mmartinovic@gmail.com

ПОМЕНИК МАНАСТИРА УСПЕЊА ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ У МОРАЧИ

Апстракт: Рад се бави описом морачког Поменика (Морача бб) који је пронађен у једној приватној кући у Подгорици деведесетих година XX вијека. Рукопис је митрополит црногорско-приморски, Амфилохије Радовић, преузео од једне подгоричке породице у којој се чувао послје Другог свјетског рата и вратио манастиру Морачи, гдје се и данас налази.

Кључне ријечи: манастир Морача, Колашин, скрипториј, два поменика, игумани, јеромонаси, ктитори

Манастир Морача код Колашина, задужбина је кнеза Стефана, сина Вукана Немањића. Његова градња започела је 1252/1253. године. Обновљен је 1574. године, од када о манастиру има више података.¹ Овде је 1616. године радио познати зограф Георгије Митрофановић.² У манастиру је постојао скрипториј у којем су се преписивале књиге. О томе нам могу посвједочити три идентификоване рукописне књиге који су настали у њему. То су два поменика – Морача бр. 8, настао 1570/80. године и Морача бб, настао највјероватније крајем XVI и почетком XVII вијека, који се данас налазе у манастирској ризници и „Морачка крмчија“, писана по заповијести игумана Гаврила 1615. године.³ Морачка крмчија се данас налази у Музеју Српске православне цркве, у збирци Радосава Грујића (МСПЦ, Грујић бр. 164).

Исцрпну студију о манастирској рукописној збирци, користећи се изворима и старијом литературом, дао је В. А. Мошин.⁴ Он је хронолошки, колико је то било могуће, приказао развој и богатство манастирске збирке кроз вјекове, нарочито послје обнове Пећке патријаршије 1557. године, као и страдање и похару самог манастира од Турака, а самим тим и књишког фонда. Нарочито је ова богата збирка највише опустошена у XIX вијеку посредством Вука Врчевића, Вука Карацића и Вука Поповића, када су књиге одношене и продаване многим домаћим и иностраним библиотекама (Беч, Берлин, Санкт-петербург), гдје се данас, већи дио налази.⁵ Нажалост, неке књиге, које су се нашле у Народној библиотеци у Београду, страдале су приликом њемачког бомбардовања Београда 1941. године, када је уништена цијела библиотека.⁶

¹ Суботин-Голубовић 1999, 152–153 са старијом литературом. О манастиру Морачи постоји обимна литература, в. Петковић 2002; Манастир Морача 2006.

² Суботин-Голубовић 1999, 153; Петковић 2002, 52 и на другим мјестима.

³ ССЗН I, 1030; Богдановић 1982, бр. 489.

⁴ Мошин 1960, 553–565.

⁵ Мошин 1960, 553–554; Петковић 2002, 108–109.

⁶ Мошин 1960, 554.

Рукописне књиге које је пописао Владимир Мошин касније је унио у свој *Инвентар* Димитрије Богдановић.⁷ На том попису се није налазило једно Четворојеванђеље и један морачки Поменик. Поменик који није унесен код Владимира Мошина, а ни код Димитрија Богдановића, кратко је описала деведесетих година XX вијека Ксенија Пејовић.⁸

Данас морачки фонд рукописа садржи девет рукописа и то:

1. Четворојеванђеље – трећа четвртина XV вијека (Морача бр. 1)
2. Четворојеванђеље, 1581. година (Морача бр. 2)
3. Изборно Јеванђеље (пуни апракос), 1668. година (Морача бр. 3)
4. Праксапостол, сред. XVII вијека (Морача бр. 4)
5. Служабник, трећа четвртина XVI вијека, са Апостолом и Јеванђељима из друге четвртине XV вијека (Морача бр. 5)
6. Псалтир, XV вијек (Морача бр. 6 и 7, један исти рукопис)
7. Поменик из Мораче, 80-их година XVI вијека (Морача бр. 8)
8. Поменик, XVI или XVII вијек (Морача бб)
9. Четворојеванђеље (Морача бб)⁹

Рукопис, Поменик манастира Мораче, садржи 183 листа. Писан је брзописом, српскословенским језиком на папиру, величине 144 × 198 мм. Предлист и први лист су у фрагментима. Листови су пагинирани арапским бројевима. Рукопис је конзервиран у некадашњем Републичком заводу за заштиту споменика културе на Цетињу и преповезан у браон кожни повез који не одговара времену настанка књиге. Рукопис је највјероватније писан за манастир Морачу. Филигранолошка анализа није рађена, тако да се за сада не може одредити прецизније вријеме настанка, а према неким записима би се могло предпоставити да је на њему започето писање крајем XVI и почетком XVII вијека. Овај поменик је писало више руку.¹⁰ Такође, он не садржи ликовни украс, а слова су исписана црним и црвеним мастилом.

Садржај је уобичајен за овакву врсту рукописне грађе тога времена¹¹, почевши од помињања црквених великодостојника, митрополита, игумана, јеромонаха, монаха, монахиња, владалаца, ктитора и приложника, као и обичних људи из Мораче, Црне Горе и разних српских крајева.

На листу 16 рукопис почиње са именима Светог Симеона и Светог Саве, а затим слиједе имена српских архиепископа: *Арсенија* (1233–1266),¹² *Саве Другог* (1263–1271)¹³ *Данила* (1271–1272),¹⁴ *Никодима* (1317–1324),¹⁵ *Јефрема* (1375–1380, 1389–

⁷ Богдановић 1982, бр. 1928, бр. 2146, бр. 462, бр. 125, бр. 1499, бр. 1231, бр. 1233, бр. 1125.

⁸ Пејовић 1990, 33–36.

⁹ За најновије описе рукописа који се данас налазе у Морачи в. Мартиновић 2020а 75–119. У дијелу садржаја код описа Поменика (Морача бб) приликом обиљежавања листова на којима се набрајају одређена имена и мјеста погрешно смо обиљежили листове, па у овом тексту дајемо исправак: Мартиновић 2020а: 87, 117.

¹⁰ Рукопис није прегледан на лицу мјеста (*de visu*), већ његова дигитална форма. Филигранолошка анализа ће се обавити када се за то стекну услови.

¹¹ О поменицима в.: Новаковић 1875, 1–9; Ђурић 1981, 139–143; Даниловић 1997, 37–48; ЛССВ 1999, 551–552 (Д. Даниловић); Новаков 2017, 9–12; Пузовић 2021, 27–80.

¹² Вуковић 1996, 22–23. Сва имена су донета рашчитана словима данашње ћирилице.

¹³ Вуковић 1996, 425–426.

¹⁴ Вуковић 1996, 151 са старијом литературом.

¹⁵ Вуковић 1996, 362–363.

1390)16 и (*Илариона* (?)).¹⁷ На листу 2а су имена будимљанских митрополита: *Антонија*,¹⁸ *Василија* (1532),¹⁹ *Матеја Првог* (1552),²⁰ *Захарија*,²¹ *Макарија*,²² *Бенадија* (1559),²³ *Матеја*,²⁴ *Беођија* (1606/07)²⁵ и *Серафиона*.²⁶ Њима су придодата имена цетињског митрополита *Рувима* и пећког *Михаила* (1716–1728).²⁷ Није наведено на којег се цетињског митрополита Рувима овај помен односи, јер су позната два.²⁸

Међу ктиторима из владарске куће Немањића на листу 3а помињу се краљ *Стефан*, затим *Владислав*, *Милутин*, *Стефан Дечански*, *Бела Урош* и *Урош Други*. На листу 3б помињу се имена српских деспота: *Лазара*, *Јована*, *Томе*, *Стефана*.

На листу 4а се помињу имена морачких игумана: *Варлаама*, *Јосифа Првог* и *Теодора*, а касније су придодата имена другом руком – *Лука Први* и *Прохор*. Трећи писар биљежи имена *Атанасија*, *Јосифа Другог*, *Луке Другог*, *Михаила* и *Данила*. Ту се налазе и милешевски игумани *Атанасије*, *Василије* и *Стефан*. На листу 4б су имена игумана манастира Пиве – *Мардарија*, *Аврамија* и *Дионисија*, *Добриловине* – *Михаила*, *Теодосија* и

¹⁶ Вуковић 1996, 221 са старијом литературом.

¹⁷ Име је нечитко написано на фрагменту првог листа, прво слово или неколика слова недостају, па би вјероватније могао бити и Спиридон (1379–1389), патријарх пећки, изабран после смјене патријарха Јефрема. Како редослед написаних имена у Поменику прати и хронолошки почетак и завршетак столовања архиепископа и патријараха Српске цркве, ова претпоставка би била извјеснија, јер се у досадашњој литератури не помиње да се на трону српских архиепископа налазио Иларион (Шишовић). Он се помиње у изворима као први епископ зетски, мада се он не налази у Пљеваљском синодику као зетски епископ. У Пљеваљском синодику се помиње Иларион (Иларије) као хумски епископ: Бубало 2006, 263 са старијом литературом; о зетским епископима и митрополитима опширније: Мартиновић 2020б, 357–367. Пљеваљски синодик се налази у манастиру Св. Тројица код Пљеваља (Пљевља 73); за садржај овог рукописа са коментарима в.: Суботин-Голубовић 2016, 471–476.

¹⁸ Митрополит Антоније се не помиње у изворима и литератури као будимљански митрополит. Можда би се могло односити на патријарха Антонија (Соколовића) 1572–1575, који је око 1570. године био херцеговачки митрополит: Вуковић 1996: 20–21; Слијепчевић 1939, 275.

¹⁹ Митрополит Василије (1532) помиње се као потписник документа о буни смедеревског епископа Павла против потчињавања Пећке патријаршије Охридској архиепископији: Костић 1922, 37.

²⁰ Матеј, као будимљански митрополит се помиње (1552) у запису на л. 348а у рукописном Четворојеванђељу (Цетиње бр. 6), које је по његовој наредби преписао дијак Јован из Никољ-Пазара: Вуксан 1936, 201–202, бр. описа 6; Момировић, Васиљев 1991, 53–60, бр. описа 7.

²¹ Није познато до сада да се на трону будимљанских митрополита налазио митрополит по имену Захарије.

²² О Макарију, као будимљанском митрополиту, нема података.

²³ Митрополит Генadiје се једино помиње у запису на рукопису Минеја за март (Николац 26.): Мошин 1958, 69. О рукописима манастира Николац опширно: Пејић 2014, 175–190.

²⁴ Није познато да ли је то исти митрополит Матеј који се помиње 1552 године у цетињском Четворојеванђељу (Цетиње бр. 6).

²⁵ Георгије, као будимљански владика је познат само по упису његовог имена и године уписа (1606/07) на полеђини крста који се налази на иконостасу манастира Мораче.

²⁶ Серафион до сада није познат као будимљански митрополит.

²⁷ Опширније: Вуковић 1996, 328.

²⁸ Рувим Први је познат по запису из Минеја са прологом за април (Цетиње бр. 32) у којем је 1593. године на листу 1б оставио попис рукописа тадашње књижнице манастира Рођења Пресвете Богородице на Цетињу. Запис је објављен код Душана Вуксана: Вуксан 1936, 201–202. У вријеме овога Рувима за манастир су преписана још неколика рукописа: Минеј за јул (АСАНУ бр. 13), из 1608. и Минеј за август (АСАНУ бр. 8), из 1609. године. Записе са кратким описом рукописа је објавио Љубомир Стојановић: Стојановић 1901, 24 (бр. описа 42), 25 (бр. описа 44); Митрополит Рувим Други (Бољевић) помиње се у периоду 1663–1685. године: Милеуснић 1992, 289 и др.

*Тимотеја, Горичана – Саве, Захарије, Дионисија, Теодосија, Василија, Лопушине – Ана-
нија, Сопоћана – Ананија, Аврамија и Максима, Добруна – Саве, Доротеја и Јевсевија.*

На следећим странама се налазе имена јеромонаха следећих манастира: Жито-
мислића – *Јакова, Висариона, Венијамина, Ромила, Василија, Пахомија, Милешеве –
Лаврентија, Манасија, Рафаила, Авесалома, Силвестра, Венијамина, Атанасија, Гаври-
ла, Епифанија, Тимотеја, Стефана, Јевтимија, Висариона, Данила, Исидора, Вићентија,
Захарије, Стефана, Макарија, Ђеорђија, Симеона, Теодосија, Бијеле – Јоакима, Гаврила,
Саватија, Мартирија, Захарије, Теодора, Василија, Пиве – Максима, Јована, Јеремије,
Трифун, Висариона, Илариона, Исака, Саве, Јефрема, Горице – Рафаила, Мелентија,
Ђерасима, Авакума, Григорија, Заступа – Леонтија, Рафаила, Ђерасима, Свете Горе –
Макарија, Мартирија, Евстратија, Хиландара – Стефана, Теодосија, Стефана, Силве-
стра, Антонија, Бистрице – Василија, Мисаила, Гаврила, Ешуна – Стефана, Максима,
Бешенова – Мисаила, Јосифа, Петронија, манастира Вујна – Јоакима, Захарије, Џетиња
– Саве, Висариона, Петронија, Шудикове – Вићентија, Василија, Гаврила, Јована, Авеса-
лома, Дубочице – Панкратија, Романа, Василија, Саве, Ананија, Леонтија, Теодора,
Серафиона, Слатине – Романа, Аврамија, Јосифа, Спиридона, Ђеорђија, Саве, Хопова –
Виса, Висариона, Макарија, Пајсија, области Семољ-Морачке планине – Михаила, Јоаки-
ма, Сава, Пахомија, Исаије, Јефрема, Данила, Петронија, манастира Вранштица – Јова-
на, Јевтимија, Тимотеја, Сопоћана – Саватија, Илариона, Мардарија, Петронија, Сава,
Василија, Јакова, Атанасија, манастира Блато – Доментијана, Рафаила, Алимпија, Лонги-
на, Стефана, Теодора, Петронија, Завале – Василија, Теодосија, Гаврила, Епифанија,
Серафиона, Јосифа, Нићифора, Исаије, Илије, Сима, Ђерасима, Филипа, Петронија,
Тимотеја, Требиња – Висариона, Лаврентија, Ситуана, Дамаскина, Јевђенија, Венија-
мина, Панкратија, Илариона, Максима, Јоаникија, Серафиона, Филотеја, Руфима,
Ђерасима, Макарија, Аксентија, Михаила, Гаврила, Висариона, Силвестра, Акађија,
Грачанице – Симеона, Василија, Петронија, манастира Св. Ђеорђија – Нови Пазар –
Теоктиста, Силвестра, Рафаила, Венијамина.*

Од јерођакона помињу се следећа имена из манастира: Пиве – *Матеја, Нико-
дима, Никона, Теодора, Михаила, Захарије, Романа, Леонтија, Арсенија, Силвестра,
Павла, Теодора, Вићентија, Максима, Теодосија, Дечана – Аврамија, Арсенија, Требиња
– Аврамија, Тимотеја, Диомидија, Дамаскина, Пећи – Ананије, Антонија, Максима,
Џетиња – Ђеорђија, Јоаникија, Филипа, Дубочице – Ђеорђија, Аврамија, Шудикове –
Никодима, Петронија, Милешеве – Макарија, Висариона, Стефана, Силвестра, Равне
Реке – Вићентија, Симеона, Авесалома, Мардарија, Теофила, Стефана, Серафиона,
Чокешине – Јована, Степца, Мартина, Марка. Слиједе имена монаха из манастира Пиве
– Василија, Лазара, Макарија, Исака, Рафаила, Гаврила, Симеона, Јосифа, Никанора,
Бијеле – Томе, Виса, Мелентија, Исаије, Симеона, планине Војник – Вићентија, Висари-
она, Бастаси – Макарија, Никодима, Чокешине – Василија, Панкратија, Димитрија,
Леонтија, Теофила.*

Затим се помињу имена монаха из разних крајева: *Лијева Ријека – Сава, Данила,
Ђурђевина – Макарија, Никодима, Вићентија, Висариона, Требиња – Акађија, и неких
свјетовних имена која су касније додата.*

Од монахиња помињу се имена из следећих мјеста: *Чајниче – Марта, Јелиса-
вета, Анастасија, Марина, Марта, Јефимија, Лубница – Јевђенија, Ана, Марија, Манда-
лина, Марина, Јелисавета, Горичани – Јевђенија, Рафаила, Анастасија Марта, Кути –
Василија, Марија, Јевросима, Матрона Саломија, Мандалина, избрисано мјесто – Јелиса-
вета, Матрона, касније дописана Саломија, Ливеровићи – Жупа Никшићка – Марија,
Мандалина, Марина, Марта, Синаита, Пећ – Анђелија, Марија, Јевросима, Тушимља –
Саломија, Марина, Јелисавета, Ана, непознато мјесто – Јелисавета, Васојевићи – Марија,*

Бијела – Јелисавета, Колашиновићи – Марта, Јевђенија, Теодора, Марија, Јелисавета, Осојане – Теодосија, Анастасија, Ана, Јелисавета, Брестовац – Јелисеја, Гребен – Јелисавета, Пахомија, Марија, Јоаникија, Пелагија, Анастасија, Ангелија, Карловци – Магдалина, Теодосија, Марија, Крушевица – Јелисавета, Саломија, Јефтимија, Марија, Ана, Теофана, Будим – Јелисеја, Рафаила, Јелисавета, Марија, Запоточац – Ана, Марта, Анастасија, Требиње – Марта, Јелисавета, Оногшт – Марта, Мандалина, Теодосија, Јелисавета, Анастасија, Василија (више пута поновљена имена на истом мјесту), Војиновићи – Марта, Пелагија, Христина, Лепенац – Мандалина, Марта, Комарница – Марта, Теофана, Марта.

Од помена презвитера такође имамо имена из следећих мјеста и српских области: Загора – Вучете, Комани – Радоја, Црнци – Вука, Теодора, Горичани – Радка, Вука, Храље (? нечитко име), Глисница – Јакова, Михаила, Будимља – Страхине, Павла, Марка, Живка, Станка, Богутова – Вучете, Радича, Аврама, Вепрујица – Павла, Марка, Миљивоја, Глибавци – Вукана, Вујице. Затим су имена презвитера из следећих области: Петровићи – Босна, па испод тога пише Кути – Јанка, Јова, Плана Војковић – Вукашина, Вука, Матијаша, Милута, Димитрија, Андрије, Сретена, Ђурђевина – Ивана, Јована, Стојана, Раосава, Смолана, Остоје, Добрички – Станоја, Марка, Његуш – Вука, Вучете, Николе, Раја, Миоска – Дракуле, Студеница – Дмитра, Јована, Хопово – Вукадина, Грбаљ – Раича, Никољац – Живка, Илије, Добрована, Раосава, Доња Подвршја – Радована, Недељка, Влашка – Трифуна, Дамјана, Павла, Секуле, Николе, Срем – Пауна, Јована, Раосава, Стефана, Ђура, Рума – Вукосава, Добринци – Дамјана, Медени Лис (? нејасно) – Ивана, Николе, Лешно – Миљисава, Јоџка, Николе, Лепенац – Јована, Вукана, Раковица – Влашка област: Загорје – Драгослава, Јована, Недељка, Цвеја, Јоакима, Радула, Остоје, Сима, Дамјана, Јована, Стјепана, Вукоја Путника, Јанићија, Лубнице – Рајчете, Вукоја, Михаила, Мустаћи – Страхине, Мирка, Сима, Аврамија, Вепрујица – Павла, Радуна (пored пише Бјелопавлић и Слатина, тако да се не може одредити којој области имена припадају), Колашиновићи – Драгојла, Вука, Радоње, Николе, Драгића, Миљисава, Озринићи – Раосава, Раича, Милешева – Вука, Стијена – Вукосава, Вучете, Линчићи – Стефана, непознато мјесто – Лауша, Цвеја.

На листу 8а помињу се морачки јеромонаси: Јосиф, Ђерасим, Тома, Ђерасим, Атанасије, Леонтије, Ананије, Захарија, Григорије, Максим, Авакум, Јосиф, Виктор, Софроније, Петроније, Јеремија, Јевђеније, Никон, Висарион, Лука, Авесалом, Макарије, Стефан, Спиридон, Сава, Стефан, Тома, Нићифор, Јован, Лазар, Иноћентије, Василије, Михаило, Максим, Мина, Аврамије, Ананије, Мардарије, Мелентије, Лонгин, Кенетрион (?),²⁹ Стефан, Нектарије, Ђерасим, Мојсије. Од презвитера морачких записани су: Димитрије, Андрија, Аврамије, Ђуро, Стјепан. Од морачких монаха записани су на листу 13а: Михаило, Роман, Петроније, Силвестер, Роман, Рафаило, Данило, Виктор, Јевтимије, Стефан, Макарије.

На листовима 15а–16б помињу се имена кнезова и кнегиња Морачког краја који су били дародавци манастирског имања.

Од листа 17б помињу се само бројна мушка и женска имена из Братоножића, Влашке, Чајничка, Будимља, Дубокога, Равне Реке, села Винићи, села Моракова, Ровца, села Црнци, Бијеле, Горње Мораче, Колашиновића, Бихора, села Краљи, Колашина, села Весали, села Бјелице (код Цетиња), Цуце (код Цетиња, Катунска нахија), Чева (Катунска нахија), Његуша (код Цетиња), Комана, села Плана, Лукова, Жупе (данашња општина Никшић), Глибавци, Тушимља, Цетиња, Косорићи, Загула, Буковица, Добровског, Коњушана, Лескова пољана, Смоковци, Хрваћани, Драговољићи, Васојевићи, Њеклићи (код

²⁹ Име је тешко читљиво, јер су слова слабо видљива.

Цетиња), Грахова, Лешна, Јасенова, Мокрог, Штитарца, Ђућевци, Лопате, Роваца, Трговишта, Требаљева, Жубора, Озринића, Мокрог, Вранеша, Липова, Радужевца, Добра Села, Пала, Обада, Штитара, Подбића, Крушевца, Никољца, затим имена из Белог Града, Срема, Матагужа, Горње Бачке, Бање Соколарске, Рашке, Милочана (околина Никшића), Жалјева, Грахова, Кулизића, Стијене, Црколези, Пипера, Зете, Добровића, Загарача, Паштровића, Храстовца, Бјелопавлића, Нове Вароши, Кршци, Шарића, Ваљева, Шапца, кадилука ужичког.³⁰

Записи

На предлисту: сні поменик <...> оуспенна прес(вс)те б(огороди)це и приснодјевн <...> морачн <...>³¹
— въ лето ž.р.н.ж. (1651) погнѣ лалѣ мнловнѣ на полѣ...

Сні поменикѣ побѣза попѣ млардарнѣ повеленнѣмъ нгоумена нсака и іер(о)м(о)наха еклнсарха ннкона въ лето ž.р.н.ж. (1649).

Л. 256–26а: да се зна каде докоше тоурци оу морачоу горноу и похараше и посекоше ꙗ. тоурака

Л. 17а: въ лето ž.р.н.ж. (1603) бл(а)гоч(л)стиваго патрнарха іованна

Л. 183б: (ж.р.н.ж.) да се знаде каде доѣ лабоудѣ радовѣ оу монастир морача и приложн башинноу оу алланетѣ а своѣ здравлѣ сарандарѣ³² и оцоу радоу сар(а)ндарѣ и жени стаменн сар(а)ндарѣ и синовнма свондѣ за здравлѣ, нешкоу и мнлнѣ б. сар(а)ндара

На више листова писане су парусије³³ за приложнике. Записе је објавила Ксенија Пејовић.³⁴

Поменик се налазио у приватном власништву у Подгорици послје Другог свјетског рата до деведесетих година XX вијека, када је предат митрополиту црногорско-приморском Амфилохију (Радовићу, 1938–2020). Митрополит га је вратио манастиру Морачи и тиме употпунио дотадашњу, ионако по броју скромну збирку рукописа.

Овај Поменик садржи око 5000 личних имена, преко стотину топонима, па је врло значајан за изучавање ономастике, топономастике, етимологије и њима сродних наука.³⁵ У том смислу, овај рад може да представља полазну основу за детаљнија истраживања. Такође, Поменик манастира Мораче је значајан за проучавање српске историје и историје Српске цркве. Његова посебна вриједност се огледа у могућностима за детаљније освјетљавање историје манастира Мораче и духовног утицаја ове светиње на православне вјернике широм српског етничког простора, у оквиру Османског царства, крајем XVI и током XVII вијека.

³⁰ Дно истих области и насеља помињу се у Поменику (Морача бр. 8), који је дно рукописне збирке манастира Морача, али у њему се налазе само имена мушких и женских имена обичних људи исписаних на 18 листова: Мартиновић 2020а, 86, са старијом литературом.

³¹ Записи на предлисту су преузети од К. Пејовић јер нијесмо имали увид у оригинал рукописа већ је прегледана дигитална верзија чији снимци почињу од листа 1б.

³² Сарандар је четрдесетодневни помен односно 40 литургија: Пузовић 2018, 257.

³³ Парусија је редован годишњи помен: Пузовић 2018, 257, са релевантном литературом.

³⁴ Пејовић 1990, 33–36.

³⁵ Пејовић 1990, 36.

Објављени извори

Поменик манастира Мораче (Морача 66)

Новаковић, Стојан (1875): *Српски поменици*, Гласник Српског ученог друштва XLII, 1–152.

Литература

Богдановић, Димитрије (1982): *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији XI–XVII века*, САНУ – Одељење за историју језик и књижевност српског народа, књ. XXXI, Београд.

Бубало, Ђорђе (2006): *Средњовековни архив манастира Врањине (прилог реконструкцији)*, Стари српски архив 5, 243–263.

Вуковић, Сава (1996): *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд, Подгорица, Крагујевац.

Вуксан, Душан (1936): *Рукописи Цетињског манастира*, Зборник за историју Јужне Србије и суседних области I, Скопље, 190–222.

Даниловић, Драгољуб (1997): *Стари српски поменици*, Старине Косова и Метохије 10, 37–48.

Даниловић, Драгољуб (2018): *Српски поменици са Косова и Метохије*, ур. Д. Танчић, Ј. Ахметагић, Д. Елезовић, Хронотроп Косова и Метохије у науци и уметности (Међународни тематски зборник), Лепосавић, 587–595.

Ђурић, Иван (1981): *Поменик светогорског протата с краја XIV века*, Зборник радова византолошког института XX, 139–169.

Костић, Петар (1922): *Документи о буни Смедеревског епископа Павла против потчињавања Пећке патријаршије архиепископији Охридској*, Споменик СКА LVI/48, Сремски Карловци.

ЛЛСВ 1999: *Лексикон српског средњег века*, прир. Сима Ћирковић, Раде Михољчић Београд

Мартиновић, Милена (2020б): *Помени зетских епископа и црногорских митрополита у српском рукописном наслеђу (13–18. вијек)*, Осам векова Српске православне цркве II; Зборник радова са Међународног научног скупа, Београд, 14–18. децембар 2018, 357–367.

Мартиновић, Милена (2020а): *Рукописи манастира Успења Пресвете Богородице у Морачи*, Археографски прилози 42, 75–119.

Милеуснић, Слободан (1992): *Азбучник Српске православне цркве по Радосаву Грујићу*, прир. Слободан Милеуснић.

Мошин, Владимир (1960): *Ћирилски рукописи Морачког манастира*, Историјски записи, година XIII, књ. XVII, св. 3, 553–565.

Манастир Морача (2006): *Манастир Морача*, ур. Бранислав Тодић, Даница Поповић, САНУ, Балканолошки институт 90, Београд.

Новаков, Драгана (2017): *Имена Поменика манастира Крушедола*, Београд.

Пејовић, Ксенија (1990): *Морачки поменик*, Банатски весник православне српске цркве, година X, бр. 2, април–јун, 33–36.

Петковић, Сретен (2002): *Манастир Морача*, друго прештампано издање, Никшић.

ССЗН I–VI (1903–1926): Стојановић, Љубомир, *Стари српски записи и натписи I–VI*, Сремски Карловци.

Пузовић, Љиљана (2021): *Књиге за уписивање српских прилога из библиотеке Српске православне епархије будимске у Сент Андреји*, Археографски прилози 43, 27–80.

Пузовић, Љиљана (2018): *Прикупљање писаније према катастиху манастира Хиландара (Бр. 521): прилог историји српске цркве и народа крајем XVII и почетком XVIII века*, Scala paradisi. Академику Димитрију Богдановићу у спомен (1986–2016), ур. Анатолиј Аркадијевич Турилов, Татјана Суботин-Голубовић, Ирена Шпадијер, Наташа Драгин, Душица Грбић и Катарина Мано-Зиси, Београд, 239–263.

Слијепчевић, Ђоко (1940): *Хумска – херцеговачка епархија и епископи (митрополити) од 1219 до краја XIX века*, Богословље год. XIV, св. 3 и 4, 239–293.

Стојановић, Љубомир (1901): *Каталог рукописа, и старих штампаних књига. Збирка Српске краљевске академије*, Београд.

Суботин-Голубовић, Татјана (1999): *Српско рукописно наслеђе од 1557. године до средине XVI века*, одељење језика и књижевности књ. 51, САНУ, Београд.

Суботин-Голубовић, Татјана (2016): *Serbian Synodikon the Serbian Adaptation of the Synodikon of the Feast of Orthodoxy*, in: *The Great Councils of the Orthodox Churches Decisions and Sinodyka. From Constantinople 861 to Constantinople 1872, Conciliorum Oecumenicorum Generaliumque Decreta*, IV/1, Turnhout, 471–496.

ПАМЯТНИК МОНАСТЫРЯ МОРАЧА

Монастырь Морача недалеко от Колашина является пожертвованием князя Стефана, сына Вукана Неманича. Его строительство началось в 1252/1253 году. Он был восстановлен в 1574 году, с тех пор о монастыре стало больше сведений. В монастыре был скрипторий, где переписывались книги. Об этом могут свидетельствовать три идентифицированные рукописи, созданные в нем. Это два памятника (Морача 8 (1580 г.) и Морача 66 (конец 16–начало 17 века), которые сегодня находятся в монастырской сокровищнице, и Морачка Крмчия, написанная по приказу аббата Гаврило в 1615 году (коллекция МНПЦ Груича 164). Синодик без инвентарного номера, был найден в частной собственности в девяностых годах 20 века, после чего был возвращен в монастырь Морачи, где и находится по сей день. Этот памятник содержит 5000 личных имен с более чем сотней топонимов, поэтому он очень важное значение для изучения ономастики, топонимии, этимологии и смежных наук.